

Voorwoord

door Jhumpa Lahiri

De drang om te bedwingen en de drang om te bevrijden: dat zijn de twee tegenstrijdige impulsen, de positieve en negatieve lading die een wisselwerking vormen in deze roman van Domenico Starnone, *Strikken*. Het Italiaanse woord voor ‘bedwingen’ is *contenere*, van het Latijnse werkwoord *continere*. Het betekent ‘bevatten’, ‘vasthouden’, maar dus ook ‘tegenhouden’, ‘beknotten’, ‘beperken’, ‘bedwingen’. Ook in het Engels gebruiken we *to contain* op die manier, we hebben de neiging ons lachen in te houden (*to contain one’s laughter*), onze woede of nieuwsgierigheid te bedwingen (*to contain one’s anger, one’s curiosity*).

Verder komt ook het woord *container* daarvandaan, dat in het Engels een neutrale benaming is voor elke soort houder: gemaakt om iets te bevatten. De houder heeft een dubbele identiteit doordat er al dan niet iets in kan zitten: hij is leeg of gevuld. Zulke houders kunnen ook speciale kistjes of doosjes zijn waarin we belangrijke dingen bewaren. Ze bevatten onze geheimen. Ze beschermen ons, maar kunnen ons ook vastzetten, verstrikken. In een ideale situatie bedwingen ze de chaos, doordat dingen niet kwijtraken of verdwijnen. *Strikken* is een roman die wemelt van dit soort houders, zowel in letterlijke als symbolische zin. Desondanks raken dingen kwijt.

Strikken telt niet veel personages: een gezin van vier, een

buurman, een minnares die buiten beeld blijft. Een kat, een *carabiniere*, een paar onbekenden. Maar er zijn ook enkele levenloze objecten die een essentiële rol spelen in de alchemie van dit boek: een dikke envelop met een stapel brieven, een holle kubus. Foto's, een woordenboek, schoenveters, een woning. En wat vertegenwoordigen die voorwerpen anders dan verschillende soorten houders? Enveloppen bevatten brieven, en brieven bevatten iemands diepste gedachten. Foto's bevatten de tijd, een woning bevat een gezin. Een holle kubus kan bevatten wat we maar willen. Een woordenboek bevat woorden. Veters – de letterlijke vertaling van de Italiaanse titel *Lacci* – dienen voor het vastmaken van onze schoenen, en die bevatten op hun beurt weer onze voeten.

En terwijl die voorwerpen een voor een worden geopend – zodra het elastiek rond de envelop is verwijderd, zodra de veters zijn losgemaakt – begint de roman te vonken. Als een doos van Pandora ontketenen al die voorwerpen de hevigste kwellingen: frustratie, vernedering, hunkering, jaloezie, afgunst, woede...

Terwijl de mythe van Pandora het leidmotief is van *Strikken* wordt het onderliggende mechanisme, de morfologie, gevormd door Chinese doosjes. In feite zie ik de hele structuur van deze roman als een reeks Chinese doosjes, waarbij elk afzonderlijk deel van de plot precies, onopvallend in een ander past. Er zitten geen gaatjes, geen kieren in de constructie. De auteur laat geen enkel detail aan zijn aandacht ontsnappen; wat ook geldt voor de woning van Aldo en Vanda – de man en vrouw die centraal staan in dit snelvoetige verhaal –, daar heeft alles zijn eigen plek, keurig netjes.

Ondanks die strakke opbouw is het effect juist tegenovergesteld. Er barst een vulkanische energie los, die rondcirkelt

en over de pagina's stroomt. De roman behandelt morsige, onbedwingbare driften die alles dreigen af te breken wat wij als heilig beschouwen. Het boek gaat in wezen over wat er gebeurt wanneer structuren – sociale, ideologische, mentale, fysieke of gezinsstructuren – uiteenvallen. Het stelt de vraag waarom we zoveel moeite doen om structuren te creëren als we ze vervolgens alleen maar verfoeien, ontwijken en uiteindelijk ontmantelen. Het gaat over onze collectieve, fundamentele behoefte aan orde, en onze al even fundamentele afkeer van dichte ruimtes.

De 'Chinese doosjes-methode' is natuurlijk een bekende variant van de raamvertelling, waarbij het ene verhaal kunstig is ingebed in het andere; voorbeelden hiervan zijn de novelle *La sirena* van Giuseppe Tomasi di Lampedusa, en de roman *Frankenstein* van Mary Shelley. *Strikken* speelt een eigenzinnig spel met deze opzet. Het is één roman, maar tegelijkertijd ook meerdere. Hoewel de elementen precies op elkaar aansluiten en bij elkaar passen, staan ze ook los van elkaar. Je zou de roman kunnen lezen als de drie panelen van een triptiek, maar het beeld van de Chinese doosjes is volgens mij toch toepasselijker, door de implicatie dat er telkens weer iets wordt geopend en gesloten; dat symboliseert een eindeloos spel.

Laten we nog een stapje verdergaan en de roman beschouwen als een houder van verhalen. Eerst vergeleek ik *Strikken* met een doos van Pandora, daarna met een reeks Chinese doosjes, maar het is ook als de kist van een goochelaar waarnaar we vol verrukking kijken, waaruit dingen tevoorschijn komen en in verdwijnen. Het verhaal springt heen en weer, verandert radicaal van toon. En ook al stelde ik zojuist dat het een uiterst geordende roman is, hij is ook heerlijk rommelig.

De verschillende gezichtspunten zijn duidelijk onderscheiden maar lopen ook in elkaar over, de tijd springt vooruit en achteruit, dijt uit en krimpt ineen. Er wordt een rechte lijn getrokken van het ene naar het andere punt, die tegelijkertijd elliptisch is. Het effect is samenhangend maar onvoorspelbaar, verrukkelijk vrij van regels.

Het genie van Starnone ligt in zijn talent om voortdurend binnen en buiten de vaste kaders te denken, de ene keer past hij zich aan, de andere keer breekt hij los. Juist die dubbele illusie geeft het boek zoveel balans, zoveel kracht. Het heeft een volmaakte plot en is uitermate bevredigend, maar toch is er eigenlijk geen einde. We krijgen nooit te horen hoe het afloopt. Er moeten nog allerlei gebeurtenissen volgen, er zijn een heleboel nieuwe Chinese doosjes die nog dichtzitten. Het einde is afgekapt en we worden in het ongewisse gelaten. Alleen een zeer behendige schrijver krijgt zoiets voor elkaar.

De metafoor van de goochelaarskist brengt ons bij een van de centrale, terugkerende thema's van *Strikken*: dat van de misleiding, de oplichterij. Of iemand nu wordt bedrogen door een anonieme zwendelaar of door een ontrouwe echtgenoot, of iemand nu op het verkeerde been wordt gezet door zijn eigen hersenspinsels of door de grillen van het lot, de personages worden herhaaldelijk beetgenomen, om de tuin geleid, bedot, belogen. Overspel staat in deze roman voor zowel lichamelijke als morele beschadiging: het gezin wordt verlaten, de band tussen man en vrouw wordt verbroken. Al betekent het verbreken van die band uiteindelijk misschien niet veel meer dan dat iemand van de ene kooi in de andere belandt.

Starnone lijkt te suggereren dat we ons nergens veilig kunnen voelen, ondanks alle stevige muren en geruststellen-

de structuren die we uitzoeken en om ons heen bouwen. Het leven is datgene wat de houder prijsgeeft, wat eruit stroomt. Het doet me denken aan wat Cesare Pavese schrijft in zijn korte verhaal 'Suicidi' (Suicides): 'La vita è tutto un tradimento' – Het leven is een en al bedrog. Dat wil zeggen: de tijd bedriegt ons, zowel de mensen die we kennen als die we niet kennen bedriegen ons, we bedriegen onszelf door te leven, oud te worden, en uiteindelijk te sterven. Starnone maakt de stelling van Pavese ingewikkelder – hij pakt hem als het ware uit. *Strikken* gaat niet zozeer over bedrog, maar meer over terugkerende pijn, pijn die weer de kop opsteekt; ondanks verwoede pogingen om ervaringen, emoties en herinneringen een plek te geven is het nu eenmaal niet mogelijk om die op te bergen in een pakje, te verstoppen, te onderdrukken en archiveren. Heel toepasselijk komt op een gegeven moment in dit boek een droom voor – een vruchtbaar, onuitwisbaar beeld. Want dromen kunnen de kolkende materie van onze psyche, onze ziel bevatten maar ook vrijlaten.

De diverse thema's die in deze roman vervat zijn, vormen meerdere lagen. Het is een mijmering over de ouderdom, over het verstrijken van de tijd, over broosheid, over eenzaamheid. Over verschillende erfenissen: financiële, genetische, emotionele. Het is een boek over het huwelijk, over voortplanting, over ouderschap, over liefde. Liefde is een sleutelwoord in *Strikken*, een term die in twijfel wordt getrokken, wordt geschuwd, gekoesterd, belasterd. Op een gegeven moment zegt Vanda dat liefde alleen maar 'een verzamelbak' is 'waar we veel te veel in proppen'. Het is als het ware een hol vat, een lege huls die onze gedragingen en keuzes rechtvaardigt. Een begrip dat ons troost biedt, maar dat ons ook vaker wel dan niet bij de neus neemt.

Ondanks het stormachtige verloop en de sombere visie in het boek wijst *Strikken* telkens in de richting van vrijheid en wat daaruit voortkomt, geluk. Of het nu deugden of privileges zijn, of als een misdaad worden beschouwd, in deze roman zijn vrijheid en geluk een en hetzelfde: een wilde toestand die weigert zich te laten temmen, die onmogelijk kan worden gekluisterd of tegengehouden. *Strikken* kijkt met een nuchtere blik naar de prijs van vrijheid en geluk. Het is zowel een viering als een bestraffing van dionysische vormen van extase en overgave. En hoewel geluk vaak inhoudt dat we een relatie aangaan met andere mensen – met andere woorden: dat we buiten onze eigen grenzen treden – is het uiteindelijk toch iets wat personages privé ervaren, in hun eentje.

De doos van Pandora laat al het kwaad van de wereld los. Alleen de hoop blijft achter. Ook voor *Strikken* geldt dat het weliswaar een bijtend en verontrustend boek is, maar toch ook hoopgevend. Het baadt in licht en bevat momenten van grote tederheid. Het is lyrisch, behendig, energiek. En het is ook heel grappig. Het is een prachtig literair werk. En niets schenkt me meer hoop dan dat.

Toen ik *Strikken* in het Engels vertaalde, moest ook ik een formidabele doos openbreken: die van de Italiaanse taal. Jarenlang doorzocht ik die doos, en probeerde ik een nieuw zelfbesef te vormen. Mijn relatie met het Italiaans rijpt en ontwikkelt zich in een heilig vat waaraan ik erg gehecht ben. Ik was er altijd op gericht dat te beschermen, ervoor te zorgen dat het niet besmet raakte.

Toen las ik *Lacci* nadat het in Italië was verschenen, in het najaar van 2014, en ik werd er verliefd op. Ik had nog nooit iets van het Italiaans in het Engels vertaald. Eerlijk gezegd ver-

zette ik me ook tegen dat idee. Ik had me ondergedompeld in het Italiaans, in een vreugdevolle toestand van zelfverban-ning uit de taal (het Engels) en het land (de Verenigde Staten) die me het meest hebben gevormd. Maar dit boek maakte een verpletterende indruk op me en zodra ik het had gelezen verlangde ik ernaar om het ooit te vertalen.

Ik kon me enorm met Aldo identificeren omdat ik net als hij was weggelopen, in mijn geval naar Italië, waar ik mijn toevlucht had gezocht in de Italiaanse taal, op zoek naar vrijheid en geluk. Die vond ik daar. Vervolgens besloot ik na enkele euforische jaren om terug te keren, net als Aldo, zij het met gemengde gevoelens. Ik verhuisde weer naar de stad die ooit mijn thuis was geweest, waar ik werd omringd door de taal die ik bewust de rug had toegekeerd. Dat alles deed ik met pijn in mijn hart.

Een maand nadat ik was teruggekeerd in de Verenigde Staten won *Lacci* de Bridge Prize voor fictie, die jaarlijks wordt toegekend aan een hedendaagse Italiaanse roman of verhalenbundel die in het Engels zal worden vertaald. Ik las het boek voor de tweede keer, en werd er nog meer door geraakt, en nam samen met de auteur deel aan een panelgesprek over *Lacci* bij de Italiaanse ambassade in Washington DC. Na die bijeenkomst vroeg Starnone of ik zijn boek wilde vertalen. Ik zei ja. Zo kwam het dat deze roman me heeft vergezeld tijdens een uitermate spannend jaar in mijn leven. Toevallig vertaalde ik ook nog eens een groot deel terwijl ik bezig was mijn huis leeg te maken, en alles wat ik tijdens mijn leven heb verzameld in een heleboel dozen stopte.

Als vertaler blijf ik buiten de houder, want de roman blijft het geesteskind van een collega-schrijver. Het is bevrijdend in die zin dat ik zelf niets hoeft te verzinnen. Maar aan de an-

dere kant ben ik gebonden aan een bestaande tekst, en daardoor ben ik me bewust van een groter verantwoordelijkheidsgevoel. Er valt niets te verzinnen, maar ik moet wel alle juiste keuzes maken. Het is de uitdaging om iets wat in de ene taal al prachtig werkt te transformeren naar een andere taal. Om *Lacci* te kunnen vertalen moest ik bewust afstand nemen van het Italiaans, de taal die me inmiddels het meest lief is, en het ontmantelen, onzichtbaar maken.

In deze roman van Starnone moet het leven worden herlezen om volledig te worden beleefd. Pas wanneer dingen worden herlezen, herzien, herbezocht, worden ze begrepen: brieven, foto's en woorden zijn woordenboeken. Vertalen is ook een proces waarbij je dingen telkens opnieuw overdenkt, waarbij je alles afstroopt op zoek naar de (in dit geval veelvoudige) betekenis van een roman. Hoe vaker ik dit boek las, hoe meer ik erin ontdekte.

Tijdens het vertalen werd ik getroffen door een rijk paradigma dat staat voor een toestand van wanorde. Ik heb de termen op een rijtje gezet: *a soqquadro, devastazione, chaos, disordine. Sfasciato, squinternato, divelto, sfregiato. Scempio, disastro*. Aan al die zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden wordt een tegenwicht geboden door één enkel, terugkerend woord: *ordine*. Orde. Of misschien is het net de orde die voortdurend onder schot ligt, en wordt overspoeld en ondermijnd door al die termen voor rampspoed.

Een ander veelvoorkomend woord dat me opviel is *scontento*. Het kan 'ontevredenheid' betekenen, maar het is veel sterker dan dat. Het is een mengeling van frustratie, ontstemdheid, teleurstelling, misnoegen. Ook stond ik onwillekeurig stil bij de verwantschap, de wisselwerking tussen bepaalde Italiaanse werkwoorden die qua klank of beeld op elkaar lij-

ken en ook qua betekenis verwant zijn, hoewel ze een andere oorsprong hebben: *contenere* (bevatten, tegenhouden, bedwingen) en *contentare* (tevredenstellen). *Allacciare* (strikken) en *lasciare* (verlaten).

Zoals ik al aangaf is de titel van deze roman in het Italiaans *Lacci*, wat ‘schoenveters’ betekent. We zien ze op het omslag, dankzij een illustratie die de auteur zelf heeft uitgekozen. Iemand, waarschijnlijk een man, draagt een paar schoenen waarvan de veters aan elkaar geknoopt zijn. Het is een knoop waardoor hij zeker zal struikelen en nergens zal komen. We zien de uitdrukking op zijn gezicht niet, we zien eigenlijk heel weinig van zijn lichaam. Maar toch maken we ons zorgen over hem, hebben we een beetje met hem te doen, of misschien lachen we hem uit, want hij lijkt al bezig te zijn om op zijn gezicht te vallen.

Maar *lacci* kan in het Italiaans ook staan voor een middel waarmee je iets kunt beteugelen of vangen. Het kan zowel doen denken aan een liefdevolle band als aan vrijheidsbeperking. De Engelse titel *Ties* beslaat die beide betekenissen. Voor de letterlijke vertaling *Laces* had dat niet gegolden. Nu ik die keuze eenmaal heb gemaakt, valt het me op dat er ook in het Engels een relatie bestaat tussen *untie* (losmaken) en *unite* (verenigen), twee tegengestelde handelingen die toevallig allebei veel voorkomen in deze roman.

Wat gebeurt er wanneer veters worden losgemaakt? Zoals ik eerder al betoogde bestaat de hele roman uit opeenvolgende handelingen van strikken en losmaken, ordenen en overhoophalen, scheppen en vernietigen. Kunst gaat meer over vernietigen dan over scheppen, merkte Karl Ove Knausgård op. Dat klopt ten dele. Maar kunst wordt vooral ook bepaald door een unieke structuur, wordt gedefinieerd door en is

verpakt in een onschendbare, unieke vorm.

Mijn Amerikaanse vriend en collega-vertaler uit het Italiaans, Michael Moore, is van mening dat Starnone – een schrijver uit Napels die als kind alleen Napolitaans dialect sprak en leerde schrijven in het Italiaans, zoals voor zoveel Italiaanse schrijvers geldt – op dit moment een van de weinige hedendaagse auteurs is die in een ongerept Italiaans schrijft. Ook de Italiaanse schrijvers met wie ik bevriend ben prijzen zijn transparante, genuanceerde, verfijnde proza. Ik ben het met hen eens. Het ritme en de woordenschat zijn onaangestast door welke trend dan ook. Zijn proza is doordrenkt van toespelingen op de klassieken, psychoanalytische verwijzingen en natuurwetten. Dit boek, Starnones dertiende roman, is in geen enkel specifiek genre of een categorie in te passen: het is een intelligente whodunit, een klucht, een huiselijk drama, een tragedie. Het is een scherpzinnig commentaar op de seksuele revolutie, op de vrouwenbeweging, op rationele en irrationele driften. Het is als een kubus, volmaakt geproportioneerd, en als je hem omkeert ontdek je weer een nieuw facet.

Er is een fragment in deze roman dat me de eerste keer dat ik het las erg aangreep, en dat me nog steeds telkens als ik het opnieuw lees weer bijzonder raakt. In dat fragment zit een schrijver alleen in zijn werkkamer, hij is niet aan het schrijven, maar sorteert zijn boeken en paperassen. Het is een meditatie over het bestaan en over identiteit, in de meest wezenlijke vorm, die me helpt inzicht te krijgen in de drijfveer achter wat ik zelf doe. Het is een fragment over het nalaten van sporen, over wanhopig, vergeefs proberen jezelf te verbinden aan het leven. Het legt de dwaze, onlogische menselijke drang om voort te leven bloot.